

V. НАУКОВІ ЗАХОДИ

DOI 10.33294/2523-4234-2025-35-1-326-331

УДК 084:069.02:908(477.8-89Лем)"1919/1939"

ORCID: 0000-0002-5627-7039

Ірина Степанівна Гах

Книга-альбом “Музей Лемківщина: культурно-історична спадщина”: доля регіонального музею “Лемківщина” на тлі історичних подій в Галичині міжвоєнних десятиліть XX століття*

13 лютого 2025 р. відбувся семінар Інституту релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. Захід проведено в рамках проєкту Національного фонду досліджень України “Історична пам'ять українців в умовах війни: від конфронтації до консолідації”. Організувала та модерувала захід к. і. н. Ірина Орлевич.

З доповіддю “Доля регіонального музею “Лемківщина” на тлі історичних подій міжвоєнних десятиліть XX ст. в Галичині” виступила канд. мистецтвознавства, членкиня Наукового товариства імені Шевченка Ірина Гах.

Мисткиня презентувала свою нову монографію “Музей “Лемківщина”: культурно-історична спадщина”. У дослідженні вперше, на тлі історичних подій міжвоєнних десятиліть і Другої світової війни, представлено літопис музею “Лемківщина” (1931–1944) в Сяноку (Польща).

Далі наводимо текст цього виступу:

У будь-якому суспільстві музеї, як загальнодоступні суспільно-просвітницькі інституції, покликані колекціонувати, зберігати, досліджувати і передавати від покоління до покоління культурний та історичний код народу, нації, окремої етнічної групи, сприяти осмисленню й розумінню історії країни чи окремого регіону. Музейні

* Матеріал надруковано у рамках проєкту Національного фонду досліджень України “Історична пам'ять українців в умовах війни: від конфронтації до консолідації”.

експозиції вдало, достовірно, і в доступній формі відтворюють історичну пам'ять, візуалізують давні чи сучасні пам'ятки мистецтва. З початку XIX ст. в Україні, подібно як і в інших країнах Європи, розпочався активний рух із колекціонування, збереження, популяризації давніх пам'яток культури та образотворчого мистецтва, що спричинився до появи публічних закладів, призначених зберігати і вивчати вартісні надбання національної історико-культурної спадщини.

В монографії “Музей Лемківщина: культурно-історична спадщина” (ЮЕКС, 2024) вперше, на тлі історичних подій міжвоєнних десятиліть і Другої світової війни, представлено літопис музею “Лемківщина” (1931–1944) в Сяноку (Польща).

У дослідженні використано маловідомі та вперше оприлюднені історичні документи й фотоматеріали з архівів бібліотеки оо. Василян у Римі, Інституту національної пам'яті в Кракові (Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie), Історичного музею в Сяноку (Muzeum Historyczne w Sanoku), Музею народної архітектури Сяноку (Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku); світлини з фотоальбомів Andrzeja Romaniaka “Sanok: samorząd, oświata, organizacje, instytucje” (Sanok, 2018), Romana Reinfussa “Karpacki świat Bojków i Łemków”.

На початку 1931 р. в Сяноку було закладено музей “Лемківщина”, який за короткий час став потужним культурно-освітнім осередком, зі сформованою науково-дослідницькою концепцією розвитку, укомплектованою фондовою колекцією, фахово налагодженою експозиційною, реставраційною та виставковою роботою. Від початку заснування цей культурологічний заклад став безцінним джерелом пізнання і візитівкою давньої етнографічної групи українців – лемків, які звіку жили в мальовничих карпатських Бескидах і доля яких була доволі складною, сповнена важких випробувань, пересичена соціальним та економічним гнобленням, обтяжена асиміляцією, еміграцією, примусовим переселенням. Упродовж свого існування музей “Лемківщина” репрезентував високу культуру та багатовіковий життєпис лемків, заклавши підвалини виховання самоповаги, розуміння свідомої громадянської позиції, бережливе ставлення до традицій; на високому рівні всебічно представляв духовно-мистецький рівень доволі чисельної етнічної групи лемків, що віками населяли мальовничі Бескиди.

В стінах установи відбувалися важливі події, пов'язані з розвитком музейництва міжвоєнних десятиліть XX ст.: установу відвідували різні делегації, її колекцію опрацьовували науковці, експонати фондової збірки представлялись на виставках. Практично від початку діяльності “Лемківщина” увійшла до Комітету українських обласних музеїв і брала активну участь у роботі цієї організації, а під час проведення IV З'їзду музейників 1936 р. організацію було високо відзначено не лише за фахово впорядковану збірку пам'яток та експозицію, але й за високий рівень науково-дослідницької роботи.

У різні роки з музеєм співпрацювали: відомий дослідник лемківської культури Франц Коковський, знаний вчений Іларіон Свенціцький, художниця Олена Кульчицька, науковець і реставратор Михайло Драган та багато ін.

Включно до 1944-го р., музей був в центрі суспільно-історичних процесів культурного життя Галичини, став невід'ємною складовою активності громадянського суспільства міжвоєнного Сянока.

1931–1944 роки музей “Лемківщина” очолював Лев Гец – на сьогодні відомий українсько-польський художник, завдяки жертовній праці якого у міжвоєнні десятиліття ця установа була однією з найкращих культурологічних інституцій на теренах Східної Галичини. Гецові завдячуємо не лише відмінним керуванням “Лемківщиною”, але й організацією усієї роботи закладу: комплектуванням музейної збірки, проведенням реставраційних робіт, дослідженням давніх пам’яток, та головне – безкорисливою, а в період Другої світової війни – жертвовною та небезпечною для життя працею.

Упродовж творчої діяльності Л. Гец наполегливо вивчав церковну культуру (найбільше іконопис), вдумливо досліджував мистецтво, побут та звичаї лемків, спостерігав за їхнім історичним і соціальним середовищем. Доволі швидко оволодівши всіма навичками адміністративної роботи, він ретельно вів усю документацію, представляв “Лемківщину” на зустрічах українських та польських музейників, особисто виїжджав в експедиції, опрацьовував та реставрував експонати. Вникнувши в етнокультурні традиції та врахувавши регіональні особливості народного мистецтва лемків, Гец на різних заходах, у звітах, публікаціях та доповідях на високому рівні репрезентував культурні надбання цієї етнографічної групи українців. Для випускника академії мистецтв – пошановувача старовини та колекціонерства, великого прихильника культурного надбання українського народу – все, що було пов’язано з лемківським мистецтвом, видавалось вартісним і цікавим. Він невтомно одноосібно чи з музейними співробітниками ходив в етнографічні розвідки лемківськими селами, цікавився абсолютно всім, що стосувалося історії, культури, образотворчого мистецтва, усної творчості, віросповідання, способу життя та ведення господарства українського населення карпатських Бескидів.

Протягом 1931–1944-го рр. у фондovій колекції “Лемківщини” зберігалися кращі зразки матеріального й духовного надбання лемків, а музейні експозиції вичерпно демонстрували їхні звичаї, традиції, обряди, своєрідну та унікальну культуру. У ті роки велика, фахово опрацьована колекція заслужено вважалася однією із найкращих з-посеред обласних музеїв Галичини першої половини ХХ ст.

Практично самотужки Гец створював та неодноразово переоблаштовував музейні експозиції: спочатку в двох кімнатах плебанії церкви Св. Трійці, коли установа лише розпочинала свою діяльність; а у роки окупації в просторих кімнатах “Kunstmuseum” у Сяноцькому замку збудував об’єднану виставку українсько-польських пам’яток культури та мистецтва. У роки окупації (1939–1944) – найважчі періоди функціонування музею, Лев Гец залишався єдиним працівником, який ретельно доглядав музейні експонати: щодня приходив до замку, слідкував за станом збереження усіх без винятку експонатів і, врешті, був останнім, хто перед приходом радянських військ до Сянока влітку 1944-го р. бачив усю (не розграбовану чи знищену) численну збірку з довоєнної колекції музею “Лемківщина” (8 230 предметів).

Саме завдяки спогадам Лева Геца – “Споминам” та “Щоденникам”, які художник вів упродовж усього творчого життя і в яких доволі детально описував події, що відбувалися в міжвоєнний та окупаційний періоди у Сяноку, автор монографії мала можливість прослідкувати та відтворити всю надзвичайно цікаву та непересічну історію музею “Лемківщина”.

Після завершення Другої світової війни лєвова частка експонатів “Лемківщини” 1930–1944 рр. була втрачена. Та, незважаючи ні на що, ця установа залишила по собі вартісний культурний, мистецький та документальний спадок, спонукала до глибшого пізнання етнічної ідентичності лемків, закріпила почуття гідності й самоповаги цієї етнічної групи українців. Своїм доволі коротким існуванням внесла вагомий вклад у розвиток музейної справи в Галичині в першій половині ХХ ст.

У монографії “Музей “Лемківщина”: культурно-історична спадщина” використано малярські та графічні твори Лева Геца, численні фотографії та архівні матеріали. Більшість ілюстративних світлин друкуються вперше, що не лише доповнює та збагачує розповідь, але й розкриває сутність і значення подій, представлених у цьому історично-мистецькому виданні. Історія музею “Лемківщина”, представлена у монографії – це лише короткий епізод великого, надзвичайно цікавого та, на жаль, далеко не до кінця дослідженого українського музейництва.

В історичній ретроспективі появу, розвиток і діяльність “Лемківщини” вважаємо непересічною подією в суспільно-історичних та культурологічних процесах, які під впливом національно-визвольних настроїв відбувалися в Галичині у першій половині ХХ ст., коли розвиток музеїв як поважних установ сприяв дослідженню та збереженню культури етнічних груп українців, що століттями жили на прикордонних територіях сучасних Польщі, Словаччини та України.

Виступ Оксани Рибак. На фото учасники семінару (з ліва на право) – Ірина Гах, Ірина Орлевич, Оксана Рибак

Виступ Ірини Гах. На фото – Ірина Гах та Ірина Орлевич

Виступ Ірини Орлевич. На фото – Ірина Гах та Ірина Орлевич

Учасники семінару